

Berkeleyjev pojam materije

Pucovski, Maja

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:950027>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Preddiplomski studij filozofije i sociologije

Maja Pucovski
Berkeleyjev pojam materije
Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Boško Pešić

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za filozofiju
Preddiplomski studij filozofije i sociologije

Maja Pucovski

Berkeleyjev pojam materije

Završni rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti, znanstveno polje: filozofija,
znanstvena grana: ontologija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Boško Pešić

Osijek, 2023.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 7.9.2023.

Maja Pucovski 0122235773

Ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

George Berkeley novovjekovni je filozof koji zastupa stajalište subjektivnog idealizma, točnije solipsizma. Subjektivni idealizam, prema kojemu jedino što postoji jest svijest i njezini subjektivni doživljaji, stoji nasuprot stajalištu materijalizma. Prema materijalizmu materija je temelj sveukupne zbiljnosti. Berkeley spada među predstavnike empirizma zajedno s Lockeom, Hobbesom i Humom. Prilikom izgradnje svog stajališta, Berkeley se oslanjao isključivo na iskustvo. Iz iskustva proizlazi njegovo mišljenje kako materija ne postoji izvan njegove ili nekakve druge svijesti što objašnjava u svome djelu Rasprava o načelima ljudske spoznaje. U njemu opisuje pojam ideje koju izjednačava s realnim stvarima odnosno predmetima. Prema Berkeleyju opstojanje ideje sastoji se u tome da je ona opažena. Osim toga, opisuje pojam svijesti, odnosno duha, koji zapravo jedini postoji. Duh je taj koji opaža i radi kojeg i postoji tako nešto kao što su ideje odnosno materija. Duh je jednostavno, nepodijeljeno i aktivno biće čija ideja ne može postojati. Spojem ovih tvrdnji Berkeley iznosi svoje stajalište subjektivnog idealizma i kritiku materijalizma u kojoj opovrgava postojanje realnih stvari to jest materije kao nekakve izvanjske supstancije koja se nalazi van svijesti, što mijenja perspektivu mnogih mislioca.

Ključne riječi: Berkeley, ideja, materija, materijalizam, solipsizam, subjektivni idealizam, svijest.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Problem spoznaje u novovjekovnoj filozofiji	3
3. Materijalizam nasuprot imaterijalizmu	6
3.1. Pojam materije	7
4. Subjektivni idealizam u Berkeleyjevu pogledu	11
4.1. Solipsizam	12
4.2. Pojam svijesti	12
4.3. Pojam ideje	13
5. Zaključak	15
6. Popis literature	16

1. Uvod

Kako možemo biti sigurni u postojanje stvari koje vidimo? Kako možemo biti uvjereni u to da nas osjetila ne varaju? Može li čovjek spoznati svijet oko sebe? Ta si je pitanja postavio George Berkeley. Berkeley, George je englesko-irski filozof i teolog čija su najvažnija djela *Esej o novoj teoriji vida*, *Rasprava o načelima ljudske spoznaje* i *Tri dijaloga između Hylasa i Philonusa*.¹ On je u svojim djelima zastupao subjektivni idealizam. Pitanja koja si je Berkeley postavljao su slična onima koja bi se postavljala u kakvom skepticizmu te imaju jednaku vrijednost kao i ono osnovno pitanje kojim započinje svaka filozofija: »Zašto biće, a ne radije ništa?« Filozofija započinje čuđenjem, a prema Descartesu i sumnjom. Sumnjati znači propitkivati što i jest zadaća svakog filozofa, imati kritičko mišljenje i ne prihvaćati dano onakvim kakvim je. Taj zadatak prihvatio je i Berkeley. Svojim solipsizmom pokazao je kako jedino na što se on može istinski osloniti su njegova osjetila. Berkeley je sljedbenik i kritičar Johna Lockeja čije je empirističko gledište doveo do subjektivnog idealizma. Prema Berkeleyju skup povezanih osjeta sačinjava određenu stvar. Djelo koje je temelj ovoga rada jest *Rasprava o načelima ljudske spoznaje*. Djelo je napisano s ciljem pobijanja materijalizma. Berkeley je materijalizam vidio jedino kao izvor skepticizma i ateizma.² Svoju filozofiju započinje radikalno empirističkim tvrdnjama pa mu zbog toga iskustvo sačinjava osnovu sveukupnog znanja.³ Ono što ovaj rad prikazuje su Berkeleyjeve misli vezane uz materiju i materijalizam što sa sobom vuče definiranje pojmova poput duha/svijesti/razuma, ideje, supstancije i slično. Cilj ovoga rada jest prikazati Berkeleyjevu kritiku materijalizma odnosno prikazati poziciju subjektivnog idealizma po kojoj materija ne posjeduje egzistenciju izvan svijesti. Prema Berkeleyju ta svijest, duh, duša ili vlastito ja je ono aktivno biće koje opaža i radi kojega i postoji tako nešto što se naziva materijom.⁴ Berkeleyja se smješta u novovjekovnu filozofiju empirizma zbog vremena u kojemu je djelovao i radi toga što on svu svoju spoznaju temelji na osjetilnom doživljaju. Ostali filozofi koji pripadaju filozofiji empirizma su Hobbes, Locke, Hume i drugi. Hume se, kao jedan od pripadnika empirista, složio sa Berkeleyjevom kritikom učenja o apstraktnim idejama u svome djelu *Rasprava o ljudskoj prirodi*. Empirizam je, kao dio novovjekovne filozofije obilježen, oslanjanjem na

¹Vanda Božičević, »George Berkeley«, u: Vanda Božičević (priređivač sveska), *Filozofija britanskog empirizma*, Hrestomatija filozofije, sv IV (Zagreb: Školska knjiga 1996), str. 268.

²George Berkeley, *Rasprava o principima ljudskog saznanja*, preveo s engleskog Radoslav V. Konstantinović, (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1977), str. 153.

³Danko Grlić (glavni urednik), *Leksikon filozofa*, (Zagreb: Naprijed, 1983), pod natuknicom »George Berkeley«, na str. 46b.

⁴Berkeley, *Rasprava o principima ljudskog saznanja*, str. 36.

iskustvo odnosno osjetila.⁵ Matematika je u empirizmu dio filozofije te je empirija odnosno iskustvo temelj svake znanosti i svakog znanja. Berkeley ne želi prikazati kako materijalne stvari postoje izvan svijesti, ali da bi dokazao kako materija postoji samo u svijesti oslanja se na iskustvo. Po njemu je iskustvo odnosno opažanje izvor postojanja materijalnih stvari i spoznaje. Materija, prema njemu, postoji samo u svijesti.

⁵ Markie i Folescu, pod natuknicom »Rationalism vs. Empiricism«, u: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Stanford: Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2021), str. 2.

2. Problem spoznaje u novovjekovnoj filozofiji

U filozofskom svijetu Novoga vijeka postojala su dva usmjerenja koja su tadašnji filozofi slijedili. Jedno od usmjerenja koji je vladao jest racionalizam. Racionalizam su slijedili filozofi koji su se tijekom spoznaje oslanjali na um. Drugo usmjerenje jest empirizam. Empirizam su slijedili oni filozofi koji su se prilikom spoznavanja oslanjali na iskustvo. Britanski empirizam, uzevši u obzir vrijeme u kojem su živjeli njegovi glavni predstavnici (Hobbes, Locke, Berkeley i Hume), može se reći obuhvaća razdoblje od kraja šesnaestog do kraja osamnaestog stoljeća. Pojava empirizma u Britaniji se odvila u jednako vrijeme kada se racionalizma pojavio na Kontinentu.⁶ Racionalizam se, kao i empirizam, pojavljuje s namjerom pronalaska nove metode koja bi nadomjestila onu koja je vladala srednjovjekovljem. U razdoblju procvata tih dvaju pravaca odvijala se konstitucija suvremenih prirodnih znanosti poput fizike, kemije i astronomije. Unatoč suprotnosti racionalističkog i empirističkog metodološkog sustava, sistemi određenih filozofa ne podliježu tako strogom razgraničenju. Neki od njih kombiniraju dva pravca kako bi iznijeli svoja znanja vođena i iskustvom i razumom. Glavna su djela empirista posvećena pitanju spoznaje i obrazloženju načina na koji stječemo znanje. To su djela poput: Lockeovog *Ogleda o ljudskom razumu*, Humeovog *Istraživanja o ljudskom razumu* te Reidovog *Ispitivanja ljudskog uma na načelima zdravog razuma*. Sva navedena djela potječu od analize zamjedbenih doživljaja. Locke, Berkeley i Hume smatraju kako su čovjeku neposredno i potpuno izvjesno dani samo njegovi vlastiti doživljaji, a ne i vanjski predmeti. Takav stav se naziva *epistemološki antirealizam* te se suprotstavlja tvrdnji *epistemološkog realizma* da su čovjeku izravno u osjetnom doživljaju dani vanjski predmeti. Pozitivna vjera u osjetilne podatke kod Berkeleyja je rezultirala ne samo zanemarivanjem vanjskog predmeta kao uzroka doživljaja, već njegovim potpunim ukidanjem, i to stavom da predmet nije ništa drugo do skupa čovjekovih doživljaja.⁷ Takav se stav naziva *subjektivnim idealizmom*, no suvremenijom terminologijom se naziva i *ontološkim antirealizmom* prema kojemu je ono što se naziva »svijetom« samo konstrukcija čovjekovih doživljaja. S druge strane postoji i *ontološki realizam* koji tvrdi kako vanjski predmeti postoje neovisno o promatraču, to jest prema njemu svijet je uistinu takav kakvim ga čovjek doživljava svojim osjetilima. Takav optimizam u pogledu osjetilne spoznaje zastupali su Hobbes i Reid.

⁶ Vanda Božičević, »Britanski empirizam«, u: Vanda Božičević (priređivač sveska), *Filozofija britanskog empirizma*, Hrestomatija filozofije, sv IV, str. 7.

⁷ Vanda Božičević, »Britanski empirizam«, str. 17.

Hume govori kako čovjek može biti uvjeren kako će se sutra ujutro na horizontu ponovno pojaviti sunce samo iz razloga što je navikao da se to odvija svaki dan. Znanje prema njemu nastaje prema navici. Hume želi reći da ako je čovjek na nešto naviknut bit će mu lakše prihvatiti određene činjenice i pojave poput »izlaženja« sunca svako jutro. Isto tako, ako čovjek percipira vidom određena mjesta na svakodnevnoj bazi on će biti uvjeren kako su ona tamo i dok ih on ne percipira. Humeov nauk, u kojemu navika na određeni način stvara činjenice, može koristiti u svrhe usporedbe dvaju različitih pravaca, njegovog učenja i Berkeleyjevog solipsizma. Prema Humeu čovjek radi toga što je nešto prije spoznao zna kako to postoji, dok Berkeley u svome učenju govori kako dok nešto nije percipirano, to niti ne postoji. Dvije različite percepcije udaljavaju učenja ovih dvaju filozofa.

U svome djelu *Rasprava o načelima ljudske spoznaje* George Berkeley, kao što i sam naslov na to upućuje, govori o čovjekovu dolasku do spoznaje. Berkeley se tijekom promišljanja o ljudskoj spoznaji oslanja samo na svoje vlastito iskustvo. On se u svome učenju pokazuje kao radikalni empirist koji ne vjeruje kako predmeti koje je percipirao prije nekoliko trenutaka, kada zatvori oči, i dalje postoje.⁸ On tvrdi da se predmeti konstantno uništavaju i ponovno stvaraju. Uz to, razlikuje ideje mašte od realnih ideja no izjednačava ih na temelju njihovog postojanja. Realne ideje, kao i ideje mašte postoje samo u čovjekovu umu. Prema Berkeleyju postoje dva načina kojima čovjek spoznaje. Jedan način se odvija pomoću osjetila kojima se spoznaje protežna, čvrsta, pokretljiva, oblikovana i općenito stvar koja je obdarena drugim svojstvima koja se dohvaćaju osjetilima.⁹ Drugim pak načinom se dohvaća stvar koja osjeća, opaža i razumijeva pomoću unutarnje svijesti.¹⁰

Berkeley u svojim djelima, a posebice u svome temeljnom djelu *Rasprava o načelima ljudske spoznaje* iznosi, osim onog središnjeg, i primjere drugih učenja i stajališta poput skepticizma, materijalizma i ateizma. On kritizira sva tri navedena stajališta. Suprotstavlja se skepticizmu kao učenju koje govori da se svakoj tezi može suprotstaviti jednakovrijedna protuteza i da zbog toga nije moguće doći do nikakve objektivne istine. Materijalizmu se suprotstavlja radi toga što materijalizam uči da je bitak materijalan te da je materija primarna dok su duh i svijest sekundarni i izvedeni to jest oni su tek drukčiji oblici postojanja materije. Naposljetku kritizira ateizam jer Berkeley u svome učenju tvrdi kako mora postojati nešto što je stvorilo svijest koja opaža, odnosno bog, dok ateizam poriče postojanje istog.

⁸ Berkeley, *Rasprava o principima ljudskog saznanja*, str. 64.

⁹ Berkeley, *O gibanju*, preveo s latinskog Šimun Selak (Zagreb: Biblioteka Scopus, 1998), str. 21.

¹⁰ Berkeley, *O gibanju*, str. 21.

Predmeti ljudskog znanja se, prema Berkeleyju, mogu podijeliti u tri kategorije: *osjetilne* ideje u koje se ubrajaju zvuk, boje, okus, mirisi i slično, zatim ideje naših *osjećaja i djelatnosti uma* te naposljetku ideje *pamćenja i uobrazilje*.¹¹ Sve te ideje Berkeley obuhvaća pojmom zamjedbe odnosno percepcije. Iako Berkeley govori i o idejama koje nisu osjetilne prirode, ipak središte zamjedbe o kojoj on govori mu predstavljaju osjetilni doživljaji. Pod šire shvaćenim pojmom zamjedbe Berkeley podrazumijeva sve sadržaje uma. Empirizam i vjerovanje osjetilima obično sa sobom podrazumijeva vjerovanje kako je ono što se opaža stvarno i realno te da postoji neovisno o promatraču, no kod Berkeleyja je situacija drukčija. Naime, Berkeley vjeruje kako sve što promatrač percipira uistinu postoji, no samo u svijesti dok je percipirano, a ne kao nešto realno izvan i neovisno o svijesti. Berkeley u svome učenju dokazuje kako povjerenje u osjetni doživljaj rezultira stavom koji je protivan realizmu, naime stavom koji poriče postojanje svijeta izvan čovjekova doživljaja. Argumentacija koju Berkeley koristi da dokaže apsurdnost pretpostavljanja neke realnosti koja bi bila različita od onoga što spoznajemo osjetilima jest zapravo klasična skeptička argumentacija kojom se dokazuje nemogućnost spoznaje predmeta kakav je on po sebi.¹² Taj prikaz je sličan Kantovu učenju koje Kant iznosi u svojoj *Kritici čistog uma*. Kant na sličan način tvrdi kako nije moguće spoznati stvar po sebi. Stvar po sebi predstavlja unutrašnju bit same stvari te prekoračuje odnosno transcendiraju čovjekovo osjetilno iskustvo i radi toga ne može biti predmetom spoznaje. Kant govori kako čovjek ima sposobnost dohvatiti predmet, ali čovjeku uvijek jedan dio tog predmeta ostaje skriven i taj skriveni dio se naziva stvar o sebi i čovjeku je ona nedohvatljiva.¹³

¹¹ Vanda Božičević, »George Berkeley«, str. 269.

¹² Isto, str. 270.

¹³ Kant Immanuel, *Kritika čistoga uma* Zagreb: Nakladni zavod matice hrvatske. 1984. na str 134.

3. Materijalizam nasuprot imaterijalizmu

U svrhe približavanja Berkeleyjevog stajališta, potrebno je ponnije približiti stav materijalizma. Berkelyjev solipsizam zasniva se na načelima koji su suprotni načelima materijalizma. Solipsizam, koji se zasniva na imaterijalističkoj ideologiji, vezan je uz imaterijalno poimanje stvarnosti, koji u sebe uključuje kao temelj čitave zbilje, nekakav um ili duh. Nasuprot tome, materijalizam u filozofijskom smislu u sebe uključuje kao temelj čitave stvarnosti nekakvo materijalno počelo. Ipak, izraz *materijalizam* posjeduje nekoliko upotreba; on ima drukčije značenje u historijskom, antropološkom i ontološkom smislu.¹⁴ Materijalizam je nastao kao posljedica novijeg razumijevanja čovjeka, kao posljedica pojave humanističkog skepticizma i pojave političkog realizma. Sve tri navedene točke odbacuju dualističko razumijevanje zbiljnosti. Materijalizam u ontološkom smislu predstavlja ono što je suprotno idealizmu. Idealizam za izvor tumačenja svijeta pronalazi uvijek neko nadosjetilno načelo, ideju, misao, svijest ili kakvog boga. Materijalizam se može pobliže objasniti pomoću filozofskih grana kao što su fizikalizam i naturalizam. Fizikalizam je grana koja tvrdi kako se sve što postoji sastoji od fizičkih svojstava ili je manifestacija fizičkih svojstava i spoznatljivo je upravo na temelju fizikalnih zakonitosti. Naturalizam jest stav prema kojemu je zbiljnost određena prirodom i u cijelosti se dotiče prirode dok je sve natprirodno nezbiljsko. Materijalizam se može okarakterizirati kao filozofski pravac prema kojemu je materija počelo čitave zbiljnosti. Za razliku od materijalizma, imaterijalizam je nauk u filozofiji koji poriče postojanje bilo kakve materije i tvrdi kako zbiljski postoji samo ono imaterijalno (um, svijest i slično). Materijalne stvari stoga imaju svoju zbiljnost tek u svojoj zamijećenosti ili mišljenosti. Upravo takav stav, odnosno stav imaterijalizma, zauzima i Berkeley. U svome imaterijalizmu, Berkeley izjašnjava svoju definiciju materije koja nije onakva kakvim bi ju iznijeli realisti ili materijalisti. On materiju karakterizira kao stanje koje je realno, ali ne u smislu vanjštine koja se pojavljuje kao jedno od svojstva materije. Materija kao takva zadobiva status postojanja, no samo u čovjekovu umu. Točnije, materija se karakterizira kao postojana samo u slučaju njenog percipiranja. To bi naposljetku značilo kako materija postoji samo na jednom mjestu, a to je mjesto misleća i percipirajuća *svijest*.

¹⁴ Raul Raunić, »Inačice materijalizma i novovjekovna filozofija politike«, u: Borislav Mikulić i Mislav Žitko (glavni urednici), *Inačice materijalizma* (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2017), str. 111 – 143, na str. 111.

3.1. Pojam materije

Berkeley u svome djelu *Rasprava o načelima ljudske spoznaje* želi pokazati kako materijalizam ne može biti stavom kojim se prilikom spoznavanja treba voditi. Berkeley govori kako objekte ljudskih osjetila, točnije materiju čine tek ideje koje su načinjene uz pomoć pamćenja i mašte kojima je izvor čovjekov razum.¹⁵

»Neki se miris širio, to jest mi smo ga osjetili; neki je zvuk odjeknuo, to jest; mi smo nešto čuli; nešto je bilo obojeno ili uobličeno te smo to opazili vidom ili dodirom.«¹⁶ Tim navodom rečeno je kako sve ono što je opaženo osjetilima postaje tek subjektivni dojam svijesti. Svaki podatak koji dobivamo govori nam da neki predmet postoji, no nikako ne treba prebrzo zaključiti te prihvatiti stav kako taj predmet postoji neovisno o nama izvan naše svijesti. Nemislećim stvarima je *esse percipii*, što znači da se njihovo postojanje sastoji od toga da budu opažene.¹⁷ Objekt i osjećaj su, prema Berkeleyju, jedna te ista stvar. Oni se ne mogu apstrahirati jedan od drugoga. Ni jedno tijelo ne postoji izvan nekakve svijesti koja ima moć percipiranja. Tijela prema tome postoje sve dok se pojavljuju u nečijoj svijesti, bila ta svijest moja ili svijest nekog drugog stvorenog duha. Tijela sve dok se ne pojavljuju u nečijoj svijesti ili uopće ne mogu postojati ili tek imaju mogućnost postojanja u svijesti nekog vječnog duha. Berkeley govori kako ne postoji nikakva druga supstancija osim one koja opaža, ona je u određenom smislu izvor postojanja čitave materije, ali ne u smislu kakvog boga.

Berkeley kaže kako imati ideju znači isto što i opažati. Iz toga zaključuje kako ne postoji nemisleća supstancija odnosno materija. Pod materijom se shvaća jedna inertna i neosjetljiva supstancija u kojoj raspršenost, oblik i kretanje uistinu postoje. No, već se ranije pokazalo kako su to samo ideje koje svoje postojanje ostvaruju tek u nekakvoj svijesti. Općenito, vjerovanje u izvanjsko postojanje materije duboko je ukorijenjeno u svijesti filozofa te je zbog toga stajalište subjektivnog idealizma naizgled nepojmljivo. Danas je opće prihvaćeno i priznaje se da se veliko i malo, brzo i sporo ne pojavljuje nigdje van svijesti jer su to doživljaji koji su relativni. Prema takvim stavovima slijedi da bi i materija mogla jednako tako biti relativnom. Njezino se postojanje, kao i u prvom slučaju, može pripisati samo u odnosu s duhom koji opaža.

¹⁵ Berkeley, *Rasprava o principima ljudskog saznanja*, str. 37.

¹⁶ Isto, str. 37.

¹⁷ Isto.

Materiju Berkeley uspoređuje s brojem. Broj je relativan i ovisan je o ljudskom razumu te nema apsolutno postojanje izvan svijesti. Ako broj kao takav ne postoji to bi značilo kako je matematika neistinita. Ako uzmemo u obzir Berkeleyjevu usporedbu broja sa materijom, bi li to značilo kako je čitava materijalna stvarnost lažna? Na način na koji je Berkeley opisao broj isto se može objasniti i sve ono ostalo što spoznajemo. Ovoj tvrdnji ide u prilog to što istu materiju (iste stvari) istim osjetilima vidimo na različite načine, što ukazuje na to kako jednostavno nije moguće da bilo koji osjetilni kvaliteti mogu postojati izvan svijesti. Kada bi i bilo moguće da supstancije koje odgovaraju našim idejama o tijelima postoje izvan svijesti, to ne bismo mogli znati. Osjetila koje posjedujemo nam daju jedino znanje o našim osjećajima, idejama ili onim stvarima koje neposredno opažamo osjetilima, ali nas ne izvještavaju o tome postoje li stvari izvan svijesti. Možda bismo mogli potpasti pod iluziju činjenice da ako nam neka druga svijest potvrdi kako i ona percipira predmet koji i mi percipiramo, da je taj predmet uistinu zbiljski no tu se ponovno susrećemo s prvotnim problemom. Problem je u tome što nama percepcija nekakve druge svijesti ne pomaže u razrješavanju problema zbiljnosti predmeta iz razloga što se taj predmet ponovno nalazi samo u nečijoj svijesti. To apsolutno ne dokazuje njegovu realnost izvan nje. To što se predmet nalazi u isto vrijeme u dvije različite svijesti ne znači kako je on postojan u materijalnome svijetu kakvim ga definiraju realisti i materijalisti. Berkeley, osim sa brojevima, vanjske stvari uspoređuje i sa snovima te govori kako sve navedeno postoji samo u razumu. Dok sanjamo čini nam se kako su stvari koje se nam se prikazuju udaljene od nas, kao nešto što nije proizvod naših misli, no one ipak postoje samo u našem umu. Na sličan način o snovima govori i Hobbes. Čovjekov je um, dok sanja, uvjeren kako je sve ono što se događa stvarno, no kada je u budnom stanju očigledno mu je kako je ono prije bio tek san, a ne nešto realno.¹⁸

Berkeley, protivajući se materijalistima, iznosi misao koja glasi da kada bi se njima i priznalo postojanje materije oni bi se i dalje susretali s problemom vezanog uz čovjekove ideje. Oni ne bi imali objašnjenja za to kako su čovjekove ideje nastale.¹⁹ Materijalisti priznaju kako ne mogu prijeći preko problematike razumijevanja na koji način tijelo može utjecati na duh ili kako je moguće da ono utisne neku ideju u svijest. Iz navedenog je izvjesno da nastanak ideja ili osjećaja u našoj svijesti nije nikakav razlog zbog koga bismo trebali pretpostaviti postojanje materije. Izvjesno je kako ne postoji apsolutno postojanje osjetilnih objekata po sebi ili izvan svijesti. Sve stvari koje postoje, postoje samo u svijesti te su čisto pojmovne.

¹⁸ Thomas Hobbes, *Levijatan*, preveo s engleskog Borislav Mikulić (Zagreb: Naklada Jesenjski i Turk, 2004), str. 19.

¹⁹ Berkeley, *Rasprava o principima ljudskog saznanja*, str. 48.

Berkeley, u svrhu obrane svoje pozicije, daje slijedeći primjer. Kada bi čovjek koji je od rođenja slijep u određenom trenutku u životu progledao, na prvu ne bi pomislio kako su objekti koje vidi nešto udaljeno od njega i kako se nalaze izvan njegove svijesti. Tom čovjeku bi se činilo kako se i najdalji i bliži predmeti koje percipira nalaze u njegovu oku, ili štoviše u njegovu duhu.²⁰ Prema subjektivnome idealizmu stvari se svakog trenutka uništavaju i ponovno stvaraju.²¹ Osjetilni objekti, kao što je već izrečeno, postoje samo kada su opaženi, što znači da »kada zatvorim oči sav namještaj u sobi iščezava, a dovoljno je da ih otvorim da se opet stvori«. ²² Prema Berkeleyju materija je pasivna i inertna te prema tome ne može biti pokretač ili efikajentni uzrok, te ona stoga ne može aficirati naša osjetila jer ona izvan uma nema postojanje. Berkeley, u svrhu obrane svog stajališta, navodi i pojam materije spomenut u bibliji te ustvrđuje kako u njoj nigdje ne piše da materija postoji van svijesti.²³ Prema Berkeleyju, ne postoji razlog da pretpostavimo postojanje materije sve dok se ta riječ upotrebljava za označavanje neke nemisleće supstancije koja postoji izvan svijesti. S druge strane, stvari opažene osjetilima mogu se nazvati izvanjskima iz razloga što ih sama svijest nije stvorila iznutra već ih je utisnuo neki duh različit od onoga koji ih opaža. Za osjetilne objekte može se reći kako se nalaze van svijesti jedino u smislu da oni postoje u nekom drugom duhu. Materijalisti priznaju da je tvar bila smišljena samo radi podupiranja bezboštva.²⁴ Locke, za razliku od Berkeleyja, tvrdi kako materiju kao nešto izvanjsko možemo spoznati osjetilima.²⁵ Um nema nikakvog drugog znanja osim svojih ideja.²⁶ Locke je poput Berkeleyja predstavnik empirizma, no Berkeley je empirist koji uz pomoć osjetila želi pokazati kako materija ne postoji van duha dok je Locke onaj empirist koji uz pomoć iskustva želi pokazati kako materija jest nešto izvanjsko, neovisno od čovjeka. Locke govori kako »u razumu nema ničeg što prije nije bilo u osjetilima«. ²⁷ Hume, za razliku od Lockea, tvrdi kako nema niti jedne pojave koja se da objasniti na osnovi kvaliteta predmeta kakvi se oni nama ukazuju.²⁸ Podjednako kao i Berkeley, tvrdi kako čovjek ne zna ništa o stvarima

²⁰ George Berkeley, *Odabrane filozofske rasprave*, preveo s engleskog Stribor Kikerec (Zagreb: KruZak, 1999), str. 210.

²¹ Berkeley, *Rasprava o principima ljudskog saznanja*, str. 64.

²² Isto.

²³ Isto, str. 92.

²⁴ Berkeley, *Odabrane filozofske rasprave*, str. 52.

²⁵ John Locke, *Ogled o ljudskom razumu: svezak prvi (knjiga I - II)*, preveo s engleskog Domagoj Orlić (Zagreb: Naklada Breza, 2007), str. 127.

²⁶ John Locke, *Ogled o ljudskom razumu: svezak drugi (knjiga III - IV)*, preveo s engleskog Domagoj Orlić (Zagreb: Naklada Breza, 2007), str. 147.

²⁷ Marijan Čipra, *Spoznajna teorija*, (Zagreb: Matica Hrvatska, 2007), str. 131.

²⁸ David Hume, *Rasprava o ljudskoj prirodi*, preveo s engleskog Borivoje Nedić, (Sarajevo: Veselin Masleša, 1983), str. 72.

koje se pojavljuju izvan svijesti.²⁹ Leibniz na primjer govori kako »ništa nije u intelektu osim samog intelekta«. ³⁰ Ta se izjava podudara s Berkeleyjevim stavom da jedino što postoji jest čovjekova svijest i ono što ona proizvodi (u obliku dojmova). Skepticizam se javlja, kaže Berkeley, kada se pretpostavlja kako postoji razlika između stvari i ideja te kada se pretpostavlja da stvari postoje neopažene ili van svijesti.³¹ Učenje o materiji ili tjelesnoj supstanciji, prema njemu, glavna je podrška skepticizmu.

²⁹ Hume, *Rasprava o ljudskoj prirodi*, str. 72.

³⁰ Cipra, *Spoznajna teorija*, str. 131 – 132.

³¹ Berkeley, *Rasprava o principima ljudskog saznanja*, str. 95.

4. Subjektivni idealizam u Berkeleyjevom pogledu

Idealizam je, uz materijalizam, najrašireniji smjer filozofiranja. Idealizam za poimanje svijeta i života uopće uzima neko nadosjetilno načelo, ideju, svijest, misao ili boga. Idealizam označava svaku filozofiju koja negira neovisnu opstojnost materijalne stvarnosti. S obzirom na ontološku problematiku, postoje dva osnovna oblika idealizma: objektivni i subjektivni. Objektivni idealizam tvrdi da postoji misaona, duhovna stvarnost izvan subjekta te je prema tome ta duhovna stvarnost primarna, ona je izvor i bit svijeta. Berkeley i drugi subjektivni idealisti priznaju samo postojanje subjektivnih dojmova.³² Dakle, subjektivni idealizam predstavlja filozofski pravac koji se temelji na premisi da ne postoji ništa drugo do umova ili duhova i njihovih percepcija ili ideja. Prema tom stavu, osoba može doživjeti materijalne stvari, ali postojanje tih stvari nije neovisno o opažajućem umu. Materijalne stvari su tek puki proizvodi percepcije što bi značilo kako stvarnost takozvanog vanjskog svijeta ovisi o osobi koja ga percipira. Berkeley je sa svojom pozicijom u novovjekovnu filozofiju uveo novo poimanje svijeta i čovjeka. Svojom pozicijom je raznio dogmatsko vjerovanje u realnu materiju kao izvanjsku. Materija se tijekom povijesti u mnogim filozofskim raspravama uzimala kao nešto čije se izvanjsko postojanje ne treba propitkivati.

³² Idealizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

4.1. Solipsizam

Ono što Berkeley u svome djelu *Rasprava o načelima ljudske spoznaje* prikazuje i zagovara jest stajalište subjektivnog idealizma. Točnije, u svome djelu, Berkeley se pobliže bavi solipsizmom. Solipsizam jest stajalište koje se protivi skepticizmu, materijalizmi i ateizmu. Prema njemu, materija ne može postojati kao nešto što se nalazi izvan svijesti. Svijest je jedina koja uistinu postoji. Materija postoji, no samo u svijesti dok je opažena. Solipsizam zagovara isto što i subjektivni idealizam, no razlika je u tome što solipsizam predstavlja ekstremnije stajalište.

Subjektivni idealizam se odnosi na idealističko postuliranje sveukupne stvarnosti koja uključuje i ono osjetilno i ono što se tiče svijesti odnosno duha. Za razliku od subjektivnog idealizma, solipsizam je ekstremnije stajalište koje se odnosi samo na osjetilno stvaranje zbilje. Solipsizam kod Berkeleyja označava gledište u kojemu postojim samo *ja*.

Budući da stvari ne mogu nastati i nestati svaki put kad ih jedna osoba opazi ili prestane to činiti, i isto tako budući da ne mogu postojati u kaotičnoj mješavini percepcija različitih ljudi, Berkeley je smatrao da svijet u konačnici postoji tako što ga se opaža u umu Boga. Stvari tako nastaju za nas kad Bog odluči da nam ih otkrije.

Njegov ekstremni oblik empirizma priznaje samo stvarnost svijeta kakav postoji u umu. U krajnjem slučaju takvo se gledište svodi na solipsizam točnije stajalište da ništa ne postoji osim mog opažajućeg jastva te stajalište koje je rijetko bilo ozbiljno razmatrano u povijesti filozofije. Berkeleyvu bi se misao čak moglo nazvati i božanski solipsizam u smislu da za njega ne postoji ništa osim božanskog mišljenja o stvarima.

4.2. Pojam svijesti

Pored raznovrsnosti ideja ili objekta spoznaje, postoji i ono nešto što ih mora spoznavati odnosno opažati. Postoji taj uzrok ideja od kojeg one zavise, koji ih proizvodi i mijenja. Uzrok iz kojeg potječu ideje Berkeley naziva supstancijom koja nije tjelesne prirode. Kako je već utvrđeno, ne može postojati tako nešto kao tjelesna ili materijalna supstancija. Iz toga slijedi jedino to da je uzrok ideja jedna netjelesna aktivna supstancija ili duh. To je ono aktivno biće koje se naziva duhom, svijesti, dušom, razumom ili vlastitim ja.³³ Prema

³³ Berkeley, *Rasprava o principima ljudskog saznanja*, str. 36.

Berkeleyevu ekstremnom solipsizmu ne postoji ništa drugo osim onog duha koji opaža i koji je izvor ideja. Duh je, prema Berkeleyjevoj, definiciji jedno jednostavno, nepodijeljeno i aktivno biće. Iz razloga što duh opaža ideje naziva se razumom, a zbog toga što ih proizvodi i operira njima naziva se i voljom. Priroda duha ili onoga koji opaža takva je da on ne može biti opažen po sebi, već jedino prema posljedicama koje proizvodi.³⁴ Svijest ili takav duh ne označava nikakvu ideju, već je upravo suprotan od same ideje.³⁵ Svijest proizvodi ideje te je jedina koja može djelovati, dok jedna ideja ne može proizvesti drugu te ni na koji drugi način ne može djelovati. Vrhovni i mudri duh aktivni je princip u kojemu prema Berkeleyju mi živimo, krećemo se i postojimo. Berkeley kaže kako ne može postojati nikakva ideja duha jer kada bi postojala to bi dokazalo kako duh nije stvaran. Duh je, prema njemu, stvaran te je beskrajno mudar, dobar i moćan. Nema nikakvog drugog pokretača to jest eficientnog uzroka osim duha. Postojanje duha se sastoji i očituje u tome da opaža dok je objektima osjetila *esse percipii*, a s obzirom kako su objekti osjetila isto ono što su i ideje vidljivo je kako duh ne može biti nikakva ideja s obzirom kako ima podarenu moć opažanja. Riječ duh ili duša označava nešto što je uistinu realno, nešto što nije ni ideja niti je nalik ideji, već nešto što opaža ideje i rasuđuje o njima. Duša je nedjeljiva, netjelesna, neraspršena te je prema tome nepropadljiva (po prirodi je besmrtna).

4.3. Pojam ideje

Svijest je primijetila da postoje neke sličnosti i razlike među predmetima koje opaža te je skup sličnosti među njima odredila idejom. Ideja označava slična svojstva koja svijest pronalazi u različitim predmetima te se vjeruje kako postoji apstraktna ideja u kojoj sva pojedinačna bića podjednako sudjeluju. Apstraktne ideje koje opisuju te sličnosti koje se pojavljuju u pojedinačnim predmetima su načinjene radi imenovanja predmeta i radi lakšeg komuniciranja između dvije svijesti. Apstraktne ideje su obuhvaćene pojmom kojemu je izvor jezik. Osim saopćavanja ideja označenih riječima, cilj jezika je izazivanje određenih osjećaja. Prilikom izgovorene riječi u svijesti se stvara određena slika koju je proizvela ta riječ. Smatra se kako određeno ime posjeduje ili bi trebalo posjedovati jedno točno i određeno značenje. To navodi ljude na pomisao kako postoje neke apstraktne određene ideje koje čine pravo i jedino neposredno značenje svakog općeg imena, dok uistinu nema ničeg takvog kao što je jedno

³⁴ Berkeley, *Odabrane filozofske rasprave*, str. 81.

³⁵ Berkeley, *Rasprava o principima ljudskog saznanja*, str. 54.

točno i određeno značenje vezano za jedno opće ime. Apstraktne ideje su uistinu nemoguće kao takve te zapravo postoje samo pojedinačne ideje. Često i kada želimo nešto specifično izreći (na primjer neki osjećaj) to ne uspijevamo upravo radi toga što jezik posjeduje premalo pojmova te jedan pojam uistinu ne može obuhvatiti opći predmet, već samo onaj pojedinačni. Te ideje, koje su objekti ljudskih osjetila, načinjene su uz pomoć pamćenja i mašte. Čovjekove misli, osjećaji i ideje ne postoje izvan svijesti koja ih opaža. Jedna ideja ili predmet mišljenja ne može proizvesti neku drugu ideju niti išta promijeniti u njoj. Berkeley razlikuje osjetilne ideje i ideje mašte. Ideje koje Tvorac prirode utiskuje u osjetila nazivaju se realnim stvarima, a ideje izazvane u mašti, budući da su manje postojane, nazivaju se idejama ili slikama stvari koje one predstavljaju. Osjetilne ideje u sebi sadrže veću realnost. One također manje ovise o duhu, no ipak, one jesu ideje, a nijedna ideja, bilo jaka ili slaba, ne može postojati drukčije osim u svijesti koja je opaža. Ideje ne postoje bilo kako ili nasumice, već među njima ima nekog reda i veze slične vezi između uzroka i posljedice. No ipak, veza ideja ne implicira odnos uzroka i posljedice, već samo odnos znaka prema onome što je označeno. Ideje su inertna i prolazna stanja te ovisna bića koja ne postoje po sebi, već u svijesti ili dugim duhovnim supstancijama. Berkeley govori kako »Trebamo svući koprenu riječi da bismo ugledali najljepše stablo spoznaje, čiji nam je izvrstan plod nadohvat ruke.«³⁶ Ideje su po Platonu u svojoj biti čiste, jasne, postojane i nepromjenjive, samim time i neovisne o čovjeku.³⁷ Takvo poimanje ideja je različito od Berkeleyjevog prema kojemu one jedino postoje ovisno od čovjeka.

Hume, kao i Berkeley, na sličan način razlikuje predstave od utisaka.³⁸ Sve su predstave (ideje) kopije naših utisaka. Predstava je po svojoj naravi bljeđa od utiska, no po svemu drugome su iste. Utisci su svi naši osjećaji, osjeti i strasti kakvi su pri njihovom prvom javljanju u duši dok su predstave tek blijede slike utisaka. Hume govori da kada opazimo neku sličnost među predmetima njih nazivamo jednim imenom te radi navike taj zvuk (izgovorene riječi) stvara sliku tog predmeta u našoj svijesti, odnosno proizvodi njihovu ideju.³⁹ Hume se s Berkeleyjem slaže po pitanju toga da ne postoji ništa takvo kao što su apstraktne ideje te da postoje samo one pojedinačne. Berkeley izjednačava ideje s materijom što bi značilo kako materija nema zbiljsku egzistenciju izvan razuma.⁴⁰

³⁶ Berkeley, *Odabrane filozofske rasprave*, str. 25.

³⁷ Platon, *Fedon*, prijevod s izvornika Jure Zovko (Zagreb: Naklada Juričić, 2010).

³⁸ Hume, *Rasprava o ljudskoj prirodi*, str. 75.

³⁹ Isto, str. 30.

⁴⁰ Berkeley, *Rasprava o principima ljudskog saznanja*, str. 45.

5. Zaključak

George Berkeley je englesko-irski filozof koji je u svojim djelima *Esej o novoj teoriji vida*, *Tri dijaloga između Hylasa i Philonusa*, a ponajviše u djelu *Rasprava o načelima ljudske spoznaje* iznio svoju teoriju subjektivnog idealizma. U njima je isto tako kritizirao stajalište ateizma, skepticizma pa samim time i materijalizama. Prema njemu, pojam materije ne označava ništa i izmišljen je samo kako bi opravdao bezboštvo. Berkeley je radikalni empirist koji se isključivo oslanja na vlastito iskustvo iz kojeg jedino može biti siguran u postojanje svoje svijesti i ideja koje ona stvara (subjektivni dojmovi). Te ideje se ne pojavljuju kao nešto odvojeno od svijesti, one postoje jedino u njoj, jedino dok su opažene. Realne stvari to jest osjetilni objekti su isto što i ideje. Njihov *esse* je *percipii*. Njihova bit je u tome da budu opažene. One jedino postoje dok ih neka svijest opaža. Subjektivni idealizam tvrdi kako jedino ono što realno postoji jest um (vlastito ja) te da ne postoje materijalne stvari kao nešto što se pojavljuje izvan svijesti. Materija prema tome ne postoji ako nije opažena. Dok materiju niti jedna svijest ili kakav drugi duh ne percipira ona gubi svoje postojanje. Kada bi materija u trenutku ne percipiranja i postojala svijest to ne bi mogla znati. U svrhu obrane ovog stajališta možemo uzeti za primjer nekakav događaj kojeg nitko nikada nije percipirao (nitko nije bio prisutan tijekom odvijanja). Mi ne možemo dokazati da se to uopće zbilo. Možda bismo mogli pomisliti kako određene posljedice upućuju na zbivanje tog događaja no, kako je već ustvrđeno, jedino što možemo preko svojih posljedica percipirati jest duh. Naša osjetila nikako ne upućuju na to da nešto postoji van duha. Materija postoji samo u svijesti. Berkeley je pozicijom subjektivnog idealizma poljuljao mnoge tradicije koje su se okretale materijalnom svijetu i koje su vjerovale u apsolutno postojanje materije. On je uspio prikazati jednu apsolutističku teoriju koja je utjecala na slabljenje dualističkog poimanja zbiljnosti u novome vijeku.

6. Popis literature:

Danko Grlić (glavni urednik), *Leksikon filozofa*, (Zagreb: Naprijed, 1983), pod natuknicom »George Berkeley«;

David Hume, *Rasprava o ljudskoj prirodi*, preveo s engleskog Borivoje Nedić, (Sarajevo: Veselin Masleša, 1983);

George Berkeley, *Odabrane filozofske rasprave*, preveo s engleskog Stribor Kikerec (Zagreb: KruZak, 1999);

George Berkeley, *O gibanju*, preveo s latinskog Šimun Selak (Zagreb: Biblioteka Scopus, 1998);

George Berkeley, *Rasprava o principima ljudskog saznanja*, preveo s engleskog Radoslav V. Konstantinović, (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1977);

Idealizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.;

John Locke, *Ogled o ljudskom razumu: svezak prvi (knjiga I - II)*, preveo s engleskog Domagoj Orlić (Zagreb: Naklada Breza, 2007);

John Locke, *Ogled o ljudskom razumu: svezak drugi (knjiga III - IV)*, preveo s engleskog Domagoj Orlić (Zagreb: Naklada Breza, 2007);

Kant Immanuel *Kritika čistoga uma* Zagreb: Nakladni zavod matice hrvatske. 1984.;

Marijan Cipra, *Spoznajna teorija*, (Zagreb: Matica Hrvatska, 2007);

Markie i Folescu, pod natuknicom »Rationalism vs. Empiricism«, u: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Stanford: Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2021);

Platon, *Fedon*, prijevod s izvornika Jure Zovko (Zagreb: Naklada Juričić, 2010);

Raul Raunić, »Inačice materijalizma i novovjekovna filozofija politike«, u: Borislav Mikulić i Mislav Žitko, (glavni urednici), *Inačice materijalizma* (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2017), str. 111 – 143.;

Thomas Hobbes, *Levijatan*, preveo s engleskog Borislav Mikulić (Zagreb: Naklada Jesenjski i Turk, 2004);

Vanda Božičević, »George Berkeley«, u: Vanda Božičević (priređivač sveska), *Filozofija britanskog empirizma*, Hrestomatija filozofije, sv IV (Zagreb: Školska knjiga 1996).